

ZRÍNYI DORICA ÉLETE LEVELEI TÜKRÉBEN (1550–1620)

GRAMANTIK CSILLA

Tisztelt Tanár Úr!

Jelen írásommal nem csak ünnepelni, hanem köszönetet mondani is szeretnék. Köszönetet a magvas gondolatokért, az inspirációkért, a rengeteg derűért, a sok törődésért.

Zrínyi Dorica nem tartozik a kora újkori magyar történelem ismert alakjai közé, annak ellenére sem, hogy édesapja a szigetvári hős, Zrínyi Miklós, férje pedig a szintén kiemelkedő jelentőséggel bíró Batthyány III. Boldizsár. Bár mind a Zrínyi, mind a Batthyány familia igen terebélyes családfával büszkélkedhet, az érdeklődés homlokterébe csupán a családtagok töredéke került, és azok többsége is férfi volt. A nőkről a kora újkor tekintetében nagyon kevés adat maradt fenn, életük alakulásáról, szokásaikról elsődlegesen magánleveleikből értesülhetünk. Ennek okán Zrínyi Dorica alakjának, életének megismerésére is kevés forrás áll rendelkezésre, tulajdonképpen csak az általa írt és a neki címzett levelek segíthetnek ebben. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Batthyány-missilisek gyűjteményében 86 db általa írt,¹ illetve 178 db neki címzett levél található, amelyek híven tükrözik egy 16. század végi, 17. század eleji arisztokrata feleség mindennapi életét.

Zrínyi Dorica levelei 1566 és 1620 között kelteződtek, azaz mintegy kétnemzedéknyi időt ölelnek fel. Többségük magyar nyelven íródott, néhány német, latin és szlovák nyelvű is található közöttük, horvát nyelvűt azonban sem az általa, sem a hozzá írt levelek között nem találhatunk, ami azért érdekes, mert mind az édesapja, mind az édesanyja, Frangepán Katalin ősi horvát familiából származnak. A Dorica által írt levelek címzettje általában a család valamelyik tagja, elsősorban a férje, majd később a fia, Ferenc, de ugyanez a helyzet a neki címzett levelek esetében is.

A 16. századi leveleknél gyakran nehéz megállapítani, hogy ki az írójuk. A főnemesi családok ugyanis köztudottan íródeákat alkalmaztak, így azt, hogy a magánlevelek írása során a levelek teljes szövegét a küldő diktálta-e, vagy – a levél

¹ MNL OL P 1314 № 3143–3153; 53479–53552. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P szekció (Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai 13–21. század) 1314 (Batthyány család levéltára Missiles 1527–1944. A XVI–XVII. századi levelezés numerusai: P 1314 № 1–110324). A Batthyány-missilisek adatai kereshetők a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára internetes adatbázisában is: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/batthyany-missilisek> (2014. október 14).

vázlata ismeretében – már maga a deák fogalmazta meg utólag, lehetetlen megállapítani.² Az úr vagy az úrnő általában csak a kész szöveget írta alá, vagy még azt sem.³ Zrínyi Dorica levelei esetében, sajnos, egyetlen alkalommal sem tudjuk bizonyítani a sajátkezűséget, még a levelek végén található aláírások esetében sem (igaz, annak ellenkezőjét sem).

A mohácsi vereséget követő polgárháborús időszakban nem volt az országban olyan királyi udvar, amelyben összegyűlhetett volna a magyar arisztokrácia, ezért a főnemesi várakban, uradalmakban a főurak köré nemesi familiárisok egész serege csoportosult, és a kultúra is ezekbe az udvarokba helyeződött át. Ilyen udvar volt Batthyány Ferenc (1497–1566) udvara is, aki – mivel saját gyermeke nem született – mások gyermekeit fogadta magához. Mindig volt náluk néhány fiatal nemes, akiket szüleik az udvari műveltséget elsajátítandó adtak hozzájuk. Így került oda édesanyja halálát követően Zrínyi Dorica is, két nővérével együtt, és ott bontakozott ki a szerelem a két fiatal, Dorica és Batthyány Boldizsár (1535 k.–1590) között. Kölcsönös vonzalmukat nem csak Batthyány Ferenc és felesége, hanem Zrínyi Miklós is örömmel fogadta. Nem úgy Boldizsár édesapja, Batthyány Kristóf, aki átkot mondott a fiára, amiért az akarata ellenére eljegyezte a Zrínyi-lányt. Erről az ellentétéről Batthyány Ferenc feleségének, Svetkovics Katalinnak a leveleiből tudhatunk, aki megpróbálta az apát összebékíteni a fiával, sikertelenül.⁴

Érdekes módon a Dorica által írt, fennmaradt levelek közül a legkorábbi keltezésű (Németújvár, 1566. máj. 26.) éppen egy apósának, Batthyány Kristóf pohárnokmesternek küldött levél,⁵ vagyis valamiféle kapcsolat mindenképpen megmaradt a családtagok között. A legkésőbb keltezett levelet 1620. november 11-én írta Zrínyi Dorica, címzettje Jobbágy János szalónaki udvarbíró.⁶ Mivel ez idáig későbbi keltezésű levelet nem találtunk, amelynek címzettje vagy írója Zrínyi Dorica lett volna, ezért 1620-at tekinthetjük halála évének is.

Zrínyi Dorica és Batthyány Boldizsár menyegzőjére 1566. január 30-án került sor, bár II. Miksa király levélben kérte Batthyány Ferencet, hogy halasszák el az esküvőt, mivel magával szeretne volna vinni Boldizsárt az augsburgi birodalmi gyűlésre. A család azonban kitartott az eredeti terv mellett, valószínűleg Batthyány Ferenc betegsége miatt, aki novemberben meg is halt.⁷ Egybekelésük éve nem volt túl szerencsés, hiszen ekkor veszítették el Dorica édesapját, Zrínyi Miklóst is. A menyegzőt követően az ifjú pár valószínűleg Szalónakon rendezkedett be, Dorica első

² PÉTER 2010.

³ HARGITTAY 2002.

⁴ TERBE 2010.

⁵ MNL OL P 1314 Missiles № 53492. Az MNL OL adatbázisa, tévesen, ennek a levélnek a címzettjét Batthyányi Boldizsárral azonosítja: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/batthyany-missilisek/adatlap/55220> (2014. október 14).

⁶ MNL OL P 1314 Missiles № 53547. Zrínyi Dorica leveleinek jelzeteire (MNL OL P 1314 № 3143–3152; 53479–53503) a továbbiakban nem hivatkozunk külön.

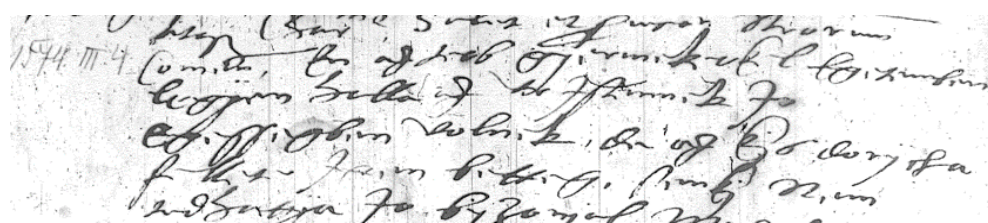
⁷ KOLTAI 2002.

levelei ugyanis innen kelteződtek, majd 1575-ben, az özvegy Svetkovics Katalin halálát követően helyezték át székhelyüket Németújvárra.

A pár egymásnak írott leveleiből arra következtethetünk, hogy házasságuk a korszakra jellemző, irányított házassággal ellentétben szerelmi házasság volt. A levelek hangneméből egyértelműen érezhető a mindkét fél részéről meglévő szerelem, háztársári szeretet. Erről az érzelemről tanúskodhat az is, hogy bár Boldizsár élete teljében halt meg 1590-ben, és Dorica harminc évvel élte túl, soha többé nem ment férjhez.

A kora újkori Magyarországon nem volt egyszerű dolog özvegynek lenni, hiszen igencsak korlátozottak voltak a nők jogai, és az özvegy gyámolításánál nagyobb hangsúlyt kapott a birtokaikkal és a vagyonukkal való törődés. Sokszor ez a vagyon döntötte el azt is, hogy a nő újra férjhez ment-e vagy sem, a férj ugyanis kiköthette végrendeletében, hogy özvegye csak addig jogosult örökségét élvezni, amíg elhalt férje nevét viseli. Más esetekben ugyanakkor ez a vagyon tette lehetővé, hogy – rendelkezve elhunyt férje vagyona felett – az özvegy családfővé válva, önállóbb, szabadabb életet élhetett. Batthyány Boldizsár végrendelete nem ismert, így nem tudjuk, az abban leírtak hozzájárultak-e ahhoz, hogy Dorica nem ment többet férjhez, vagy tényleg csak jó házasságuk emléke akadályozta ebben.

A jó házasság azonban nem kímélte meg őket a sorscsapásoktól. Kisebbségi nagyobb gyermekeik halálát – mint szinte minden családnak abban a korban – nekik is át kellett élniük. Arról, hogy hány gyermekük született, a fennmaradt levelek nem adnak pontos tájékoztatást, más forrásokból azonban tudjuk, hogy hárman érték meg a felnőttkort: Ferenc, Katalin és Dorica. A levelekben természetesen számos említés történik a gyermekekről, azonban név szerint csupán eggyel, Doricával találkozhatunk a gyermekek közül. Egy 1574. március 4-én kelt levélben olvashatjuk: „En az teob gyermekekel egetemben legyjen halla az Vr Jstennek jo egessegben volnek, de az kjs dorjczya fellete jgen betteg”.

Nem tudunk arról, hogy a fiatal pár ebben az időben más családok gyermekeit fogadta volna be az otthonába – ahogyan Batthyány Ferenc és felesége, Svetkovics Katalin tette –, így a „gyermekekel” kifejezés saját gyermekeket kell, hogy jelentsen. Szintén több gyermek meglétét bizonyítja Liszti János győri püspök 1575. május 8-án kelt levele is, amelyben azt írja Batthyány Boldizsárnak: „Az wristen ez el mult eztendewben ighen megh were, hertelen chak nem egy nap három zeph

gyermekedeth el wewe”.⁸ Az ilyen eset, hogy egy család egyszerre három gyermeket veszítse el még abban a korban is, amikor a csecsemő- és gyermekhalandóság igen magas volt, ritkának számított. Azonban sem a püspök leveléből, sem máshonnan nem tudjuk, hogy mely gyermekek és milyen betegségben haltak meg.

1604. november 24-én a menyének, Poppel Évának írott levelében Dorica egy Zsófia nevű leányról tesz említést: „*Kýgelmedet igen kerem edes io akaro Azzonyjom | hogý kýgelmed chýnalna Egy koronat az en | sofiarnak az mýnt kýgelmednek szebnek techýk.*” Egy másik 1616. július 12-én kelt levélben hasonlóan: „*Az | Soffýat Nyozolyo leannak valasztottak, kerlek azert | mýnt szerelmes fiamat, hogý olý modot mutas az el | menetelben hogý fogiatkozás nélkül io modgiaval el/ mehessönk...*”. Mind a két alkalommal menyegzőre készültek a családban. Kérdés, ki lehet Batthyányné Zrínyi Dorica „Zsófiája”. Az eddig feldolgozott források alapján három gyermeküket ismerjük név szerint, de lenne egy negyedik is? Ennek megválaszolására csak a tágabb rokonság levelezésének feltárásával lenne lehetőség.

Zrínyi Dorica levelezése arról sajnos nem tanúskodik, hogy a házaspár miként nevelte gyermekeit. Egy 1618. július 22-én kelt levele érdekes problémát vet fel. Ebben az anya így ír a fiának, Batthyány Ferencnek, aki újszülött kisfiához dajkát kért tőle: „*Ez ejel hozák megh az melj levelet az daika feleol irz, ha eleob erkezet volna, vgian ma el küldettem volna az daikat, de ez estve az vra zentgothartra ment az sokadalomra s az nélkül nem mer el menný, hanem ha megh ma megh iw holnap koran el küldem, ennekem ugý teczik hogý niugodalmatokra leszen*”. A következő napon visszatér a dologra: „*Az Dajka feleol azt irhatom hogj az vra semmikeppen nem akaria ell bochiatanj eoszeis vesztem vele, de mind az altal ha akariatok egieb megh ninchien erouelis el küldéom chiak hogj talam nem teczik hogý leány giermeke vagion*”. Ez utóbbi mondat alapján megkérdezhetjük, miért zavarná Batthyány Ferencet, hogy az anyja által átküldött dajkának lánya van. Talán, mert neki fia született, és egy lányos dajka teje nem megfelelő egy fiúgyermek számára?

Itt jegyezzük meg, hogy Zrínyi Dorica menyével, Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Évával folytatott levelezésének fennmaradt töredéke alapján anyós és meny nagyon szerette egymást, anyósok csak ritkán szoktak olyan bensőséges hangon írni a menyüknek, ahogy Zrínyi Dorica írogatott Poppel Évának.

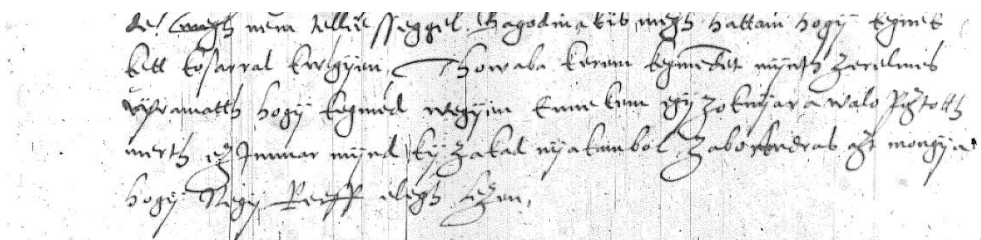
A kora újkorban a levelezés a mainál jóval fontosabb szerepet töltött be, a rokonnok kapcsolattartásának és a hírek átadásának egyetlen formája a levél volt, ezért – főleg a nők egymásnak írott leveleiben – arról is információkat kaphatunk, ami máshonnan alig ismerhető meg, az olyan hétköznapi eseményektől kezdve, mint főzés, öltözködés, kertészkedés, gyermeknevelés kérdése, egészen a szinte tabutémának számító fogantatásig, szülésig vagy női betegségekig.

Zrínyi Dorica leveleiből egyértelműen kiderül, hogy egy nő a kora újkorban is nő volt. Dorica nagyon szeretett öltözködni, és szerette a szépet maga körül. Szinte nem volt olyan férjének szóló levele, amelyben ne kért volna valamit. Elsősorban

⁸ BOBORY 2007, 64, 195. jegyzet.

anyagokat ruhák varrásához, cipőket, ékszereket vagy különféle háztartási eszközöket. Egy 1569. május 23-án kelt levelében írja a következőt: „*kegmedet kerem mÿnth zerelmes wramat hogÿ kegmed | wenne ennekem egÿ kapztat de ne legÿen igen öreg*”, vagyis egyértelműen a férje tudtára adja, hogy csak új, divatos holmit hozzon.

Egy másik levélben így panaszodik férjének: „*wegÿen ennekem egÿ zoknyara walo poztotth merth ez immar mÿnd kÿ zakad nyakambol*”.

1574. január 2-án kelt levelében ezt olvashatjuk: „*azonis kerem kegelmedett hog kegelmed kÿlgen fÿsersamott mertt chak eg ettkett sinchen mjwel borsolnj thowaba azonnis kerem kegelmedet hogh kegelmed kÿldene kett weg golchott mertt wngö, mett mÿnd el loptak az mososhazbul jmmar ninch mÿbe jarnom... azonnis kerem kegelmedett hog kegelmed sapanth wegen mertt azon sinchen azonnis kerem kegelmedett hog kegelmed wegen ennekem thafotta selmett sederiest weresettis kegelmed az fÿsersamott el ne feletse*”.

Zrínyi Dorica, kora nagyasszonyaihoz hasonlóan, szívesen foglalkozott a kertjével és gyógyítással is. Ez a kettő bizonyos fokig összekapcsolódik, hiszen abban az időben a betegségeket különféle gyógynövényekből készült főzetekkel próbálták gyógyítani, kisebb-nagyobb sikerrel. A főúri asszonyok, a házi gyógyszerek készítésének a módját illetően, gondosan őrizték az előző generációk tapasztalatait. A sikeres gyógyításoknak hamar híre ment, és az ilyen asszonyokhoz sorba érkeztek az orvosságkérő levelek, amelyekben a betegek leírták tüneteiket, és így kapták meg, távolról, a főzeteket, minden személyes kontaktus vagy szemrevételezés nélkül. A Batthyány-feleségek sikeres és éppen ezért híres gyógyítók voltak, és – bár nem ő volt a leghíresebb gyógyító közöttük – Doricához is sokan fordultak különféle nyavalyáikkal.

Zrínyi Dorica 1572. október 18-án kelt levelében három vasfazekat kért a férjétől, amelyekben liktáriumot főzhet, ugyanebben a levélben skatulyácskákat és nádmézét is kért. Ez utóbbi a gyógynövényekből előállított orvosságok egy másik fajtájára, illetve annak készítésére, a julapiumra utal. Ez úgy készült, hogy az apróra vágott növényt (a julapium esetében ez a legtöbbször virágot jelentett) áttörték, levét kifacsarták, és nádmézzel összefőzték.⁹

⁹ KINCSES 1993.

A gyógynövényekből készült főzetek alapja a desztillált víz, amelynek készítését „vízégetés”-nek nevezték. 1593-ból való az első utalás arra vonatkozóan, hogy a Batthyány birtokon ezzel is foglalkoztak, Zrínyi Dorica utasítására ugyanis Jobbágy János szalonaki udvarbíró vásárolt egy házat a Rohoncon működő vízégető asszonyoktól, 1595-ben pedig ugyanott új vízégető kemencét építettek.¹⁰

Zrínyi Dorica, a legtöbb arisztokrata nőhöz hasonlóan, legalább évente egyszer fürdőkúrára utazott, egészségét megőrzendő. Leggyakrabban Regedén és Taplicán töltötte az időt. Egy 1607. február 18-án kelt levelében így ír fiának, Batthyány Ferencnek a regedei fürdőkúráról: „*azt jrhatom hogÿ az Doct[or] kiualkeppen most kezdet az giogÿetashoz, mert jtalokat ad es föröztÿs, azt mongÿa hogÿ ket het muluan mongÿa meg az mÿkor mehetek el jnned haza*”. Dorica idősebb korában többször is panaszkodott leveleiben rossz egészségi állapotára: 1609. január 13-án menyének, Poppel Évának írta a következőket: „*Magam alapatia felliolis ast irhatom, hogÿ chiak aligh wagiok az fejem fadjalma miat.*” 1618. június 20-án a fiának számol be egészségi állapotáról: „*Az magam allapottja felöl azt irhatom Fiam hogÿ en mint regi ember hol iobban s hol gonozban wagiok semmj keppen nem iobbulhatnak az labam*”.

Bár Takáts Sándor felvette Zrínyi Doricát kora magyar nagyasszonyai közé,¹¹ nevével a történetírásban alig találkozhatunk, akkor is főleg az apjáról és férjéről szóló művekben. Saját korában játszott társadalmi szerepe azonban jelentősebb lehetett, hiszen férje vagy a törökkel hadakozott, vagy valamilyen országos ügyben járt éppen el, így nagyon sokat volt távol otthonától; Doricára ezért nemcsak a gyermeknevelés és a háztartás ügye maradt, hanem a hatalmas uradalom működésének irányítása is. Ez akkor is nehéz feladat volt, ha tudjuk, hogy voltak segítői. Jótékony lelkületére vall, hogy rossz termés idején – amikor magának is csak anynyija volt, hogy háznépét ellássa – falvai jobbágyainak ellátására saját költségén szerzett gabonát.

Batthyány Boldizsárné Zrínyi Dorica leveleiből kora tipikus nyugat-magyarországi főúri asszonyának képe sejlik fel, a Batthyányak és Zrínyiek között ugyanakkor sok tekintetben (szerelmi házasság, hosszú özvegység, jótékonyosság, esztétikai érzék stb.) egyedi vonásokat és egyedi életsorsot is visel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BOBORY 2007

BOBORY Dóra: *Boldizsár Batthyány (c.1542–1590) Erudition, natural sciences, patronage and friendship in the life of a sixteenth-century Hungarian nobleman*. Budapest, CEU, 2007 (PhD dissertation in Medieval Studies, CEU eTD Collection).

HARGITTAY 2002

Régi magyar levelestár. XVI–XVII. század. Szerk. HARGITTAY Emil. Budapest, Neumann Kht., 2002.

¹⁰ TERBE 2010.

¹¹ TAKÁTS 1982.

KINCSES 1933

KINCSES Katalin: „*Im küttem én orvosságot*”. *Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622–1644*. Budapest, OMIKK, 1993.

KOLTAI 2002

KOLTAI András: *Batthyány Ádám és könyvtára*. Budapest–Szeged, Országos Széchenyi Könyvtár, 2002.

PÉTER 2010.

PÉTER Katalin: Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 52/2. 2010, 167–168.

TAKÁTS 1982.

TAKÁTS Sándor: *Régi magyar nagyasszonyok*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

TERBE 2010.

TERBE Erika: *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2010.

*Ismeretlen festő:
Zrínyi Dorica, 17. század
Vászon, olaj.
Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok*

